

KRÓNIKA

MEGEMLÉKEZŐ KONFERENCIA KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR HALÁLÁNAK 175. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL¹

Körösi Csoma Sándor halálának 175. évfordulója alkalmából a Körösi Csoma Társaság, a Tibet Társaság, az ELTE Bölcsészettudományi Karának Távoleleti Intézete, a Buddhizmus-kutatás Központ, a Mongol és Belső-ázsiai Tanácsék, valamint a Tibeti Szak ünnepi megemlékező ülést tartott 2017. április 4-én Budapesten (ELTE BTK, Múzeum krt. 4/B, 172. terem).

A Tibet Társaság részéről Tóth Erzsébet elnök üdvözölte az ünneplő közönséget. Birtalan Ágnes, a Körösi Csoma Társaság elnöke a Csoma-örökségnek az őshazakutatással kapcsolatos jelentőségét emelte ki, és felhívta a figyelmet Csoma követőjének, Bálint Gábornak a munkásságára, aki a nyelvrokonság kutatásához különösen a mongol és a kalmük nyelv megismertetésével járult hozzá.²

Az ünnepi megnyitó beszédet Terjék József, a Tibet Társaság alapítója és tiszteletbeli elnöke tartotta, „Körösi Csoma Sándor emléke” címmel. Csoma munkásságáról szólva a tibetisták újabb generációi számára adott útmutatót. Legfontosabbnak azt tartja, hogy a tibeti kultúra megismerése és megismertetése során legyünk figyelemmel az éppen vizsgált korszak történelmi, társadalmi viszonyaira, az adott vallási, filozófiai jelenségek, szövegek háttérben álló ethoszra, valamint saját korunk követelményeire, a mai ember számára fontos és hasznos értékek közvetítésére – miközben természetesen az elsődleges forrásokra, a tibeti szövegekre és más objektív adatokra támaszkodunk. Előadása második részében bemutatta a *Csoma Archivumot*, amelyben Körösi Csoma művein és levelein kívül elérhető a hagyatékában maradt könyvek – így az ún. Alexander-könyvek – leírása, valamint rengeteg fontos dokumentum az életrajzához, utazásához, illetve emlékének ápolásához kapcsolódóan.³

Az ünnepi beszédet követő előadások a filológiai szempontokra helyezték a hangsúlyt: a korai szótárakat, illetve a feltehetően Csoma forrásául szolgált zanglai iratokat mutatták be.

<http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2017.2.129>

¹ A beszámolóhoz felhasználtam az előadók által előzetesen megadott absztraktokat, illetve szóbeli közléseiket. (Az internetes források utolsó megtekintése: 2017. június 20.)

² Gábor Bálint of Szentkatolna, *A Romanized Grammar of the East- and West-Mongolian Languages. With Popular Chrestomathies of Both Dialects*. Ed. and introduced by Ágnes Birtalan. (Budapest Oriental Reprints. B/3.) Budapest, 2009; Ágnes Birtalan, *Kalmyk Folklore and Folk Culture in the mid-19th Century. Philological Studies on the Basis of Gábor Bálint of Szentkatolna's Kalmyk Texts*. (Keleti tanulmányok/Oriental Studies, 15.) Budapest, 2011.

³ Ld. <http://www.archivum.kcst.hu/>.

Péter Alexa „Körösi Csoma Sándor szótárának előzményei” címmel tartott előadást, amelyben az említett filológiai megalapozás történeti összefüggéseire világított rá. Ismertetéséből megtudtuk, hogy az első latin–tibeti szótár Françoise Maria del Tour és Giuseppe d’Ascoli Piceno kézírata alapján készült 1707 és 1714 között. Ők beszélt nyelvi ismereteiket felhasználva állítottak össze egy kéziratos szójegyzéket, amelynek létezéséről csak levelezésükből tudunk. Ezt a kéziratot használta fel Domenico da Fano, aki kijavította, kibővítette, és a latin részt olaszra fordította. 1714 decemberében ebből készített egy kivonatot, s ezt a 74 oldalas latin–tibeti szótárat ma a Párizsi Nemzeti Könyvtárban őrzik. 1717-ben egy másik kapucinus, Francesco Orazio Olivieri della Penna di Billi klasszikus tibeti nyelvű szövegek alapján egy 33 000 szócikket tartalmazó tibeti–olasz, olasz–tibeti szótárat állított össze. A kéziratot az észak-indiai Patnában az egyik ott dolgozó misszionárius angolra fordította, megváltoztatta a szótár rendjét, majd két szerámpuri misszionárius a nyomtatáshoz szükséges tibeti betűk elkészítése után 1826-ban kinyomtatta. A magyar szakirodalomban *Szerámpuri szótár*ként ismert mű a szerkesztés és a nyomdai munkálatok során bekerült hibák ellenére rendkívül gazdag anyagot tartalmaz. Az előadó ezeket a szótárakat mutatta be, összehasonlítva Csoma későbbi tibeti–angol szótárával.

Tóth Erzsébet a folyamat másik oldalát vizsgálta „Körösi Csoma Sándor tibeti–angol szótárának utóélete” című előadásában. Bevezetesként arról szólt, hogy Körösi Csoma Sándor sokszínű, számos témát taglaló tanulmányai bizonyosságot szolgáltatottak a tibeti kultúra végtelen gazdagságáról, amelyről addig csak homályos feltételezések lehettek, s megerősítették és fokozták az érdeklődést Tibet iránt. Nyelvtanával és tibeti–angol szótárával az új tudomány leendő művelői kezébe adta a legfontosabb eszközöket. A továbbiakban részletesen bemutatta Csoma szótárát, amely kiadása pillanatától napjainkig a legmagasabb elismerésnek örvend, s amelyre a későbbi szótárírók is támaszkodtak. Az előadás Csoma tibeti–angol szótára mellett a következő két, még szintén a 19. században megjelent tibeti szótárt, Isaac Jacob Schmidt (1779–1847) és Heinrich August Jäschke (1817–1883) műveit és azok egymáshoz való viszonyát elemezte.

Csoma számára feltehetőleg Szangye Puncog, a zanszkári orvos láma állította össze a tibeti címszavakat. Ez – a tibeti szótárak hagyományos elrendezésének megfelelően – tematikus szó-, illetve kifejezésgyűjtemény. Csoma ezt átalakította betűrend szerinti szótárrá, a tibeti szoros betűrendet mellőzve, egyszerűbb rendszert alakított ki. Schmidt ismerte Körösi Csoma Sándor szótárát, nagy elismeréssel írt róla. Tibeti–német szótára 1841-ben jelent meg, a tibeti–orosz pedig 1843-ban. Jäschke, aki 1881-ben jelentette meg szótárát, ugyancsak nagyra értékelte Csoma munkásságát. Annak nyelvtani részéből felhasználta az irodalmi és társalgási szemelvényeket, a szótárt pedig beledolgozta a sajátjába,

s ugyancsak felhasználta a korábban Schröter által véglegesített *Szerámpuri szótárt* is.

Debreczeni Ákos friss terepmunkájának eredményeiből egy zanglai kéziratot mutatott be „Egy mantragyűjtemény a XIX. századi Zanglából” címmel. Az előadó 2012 és 2014 között három szezont töltött Zanglában a királyi család szentélyében található iratok feldolgozásával. A közel száz tételes gyűjtemény kéziratái, melyek a Bécsi Egyetem *rK&Ts (Resources for Kanjur & Tanjur Studies)* projektjébe integrálódnak, javarészt a család patronálása révén készültek az elmúlt évszázadok során. Az előadás a *Sngags 'dus brgyud sde bzhi'i bod du 'gyur tshad* című művet mutatta be, amely a zanglai királynő, Zla mdzes dbang mo égisze alatt készült, és tematikusan gyűjti egybe a *Bka' 'gyur* szövegeiben található *mantrákat (sngags)*, *dháranákat (gzungs)*, tantrikus *mantrákat (rgyud kyi gzungs)*, és taglalja az egyes iskolákhoz tartozó leszármazási vonalakat (*brgyud*) is. A több mint négyszáz témakörbe csoportosított formulákat több száz fölión keresztül, szisztematikusan haladva sorolja fel a kézirat. A mű különlegessége a szöveghez tartozó mecénás krónika (*chab brjod*), amely alapján kimutatható, hogy a szöveg keletkezése ahhoz a korhoz köthető, amikor Kőrösi Csoma Sándor Zanglában tartózkodott.⁴

Zárszavában Orosz Gergely, a Buddhizmus-kutatás Központ Khyentse-ösztöndíjas munkatársa önálló előadással felérő észrevételekkel gazdagította a rendezvényt. Megjegyezte, hogy Csoma szótárának megvan a kézírata a Bodleianában, az Oxfordi Egyetem gyűjteményében.⁵ Ide került Csoma tibeti könyvtárának kisebbik része, amit Solomon Caesar Malan, Csoma kalkuttai kollégája, barátja és tanítványa nem adományozott oda a Magyar Tudományos Akadémiának. Marcell Péter Csoma-kutató írja, hogy Csoma szótára e kézirat szerint ugyanúgy van felépítve, ahogyan utóbb 1834-ben megjelent, és ugyanúgy, ahogyan az ún. *Szerámpuri szótár* 1826-ban.⁶ Csoma levelezéséből tudjuk, hogy szöszedete a zanglai időszakban került hozzá, vagyis 1824–1825-ben. Később is határozottan azt állította, hogy nem használta fel a *Szerámpuri szótárt* a sajátjához. Akkor pusztán véletlen lenne a szerkesztési hasonlóság a kettő között? Ez annál is furcsább lenne, mert tibeti(ek) állították össze a szóanyagot Csomának, akik tudták, hogy hogyan kell tibeti ábécé szerint szótárt rendezni, valamiért azonban mégsem ezt a hagyományos rendszert követték. (További érdekesség, hogy Csoma halálakor a *Szerámpuri szótárt* találták meg a poggyászában, nem a sajátját.) Ezt az oxfordi anyagot érdemes volna alaposan megvizsgálni.

⁴ Ld. <https://tibetanlegend.wordpress.com/>.

⁵ Ld. <http://solo.bodleian.ox.ac.uk>. Ref TT 403 ENG/2.

⁶ Peter John Marcell, *Alexander Csoma de Kőrös*. Kolkata, 2007, 254–284 és 259. Ld. <https://ia801603.us.archive.org/14/items/in.ernet.dli.2015.31974/2015.31974.Alexander-Csoma-De-Koros--Voll.pdf>.

Orosz kitért a Csoma-gyűjtemények egyéb tibeti anyagaira is, azokra a könyvekre, amelyeknél nem teljesen világos, hogy miért szerezte be őket Csoma. A nyelvtanok, szótárak, történeti művek, *lam-rim* irodalom („fokozatos út”, áttekintő, rendszerezett tanítás), Alexander-könyvek, alapvető buddhista munkák (például *Pratítjaszamutpáda hridaja káriká*) vagy a *Kálacsakra-tantrára* vonatkozó művek esetében világos, hogy mi szüksége lehetett rájuk. Van azonban néhány munka, ahol ez nem egyértelmű. Ilyen például Bhiksuní Srí Avalókitészvarához kapcsolódó *nyungne* (tibeti *smjung-gnas* ’tisztító, böjti fogadalom’) szertartásai; ezekből egy van az MTA gyűjteményében és több a Bodleianában. (Egy szertartásciklusnak a részei.) Ezeket a rítusokat mindegyik előtől nők gyakorolják, igen népszerűek Zanglában, ahol évente elvégzik az apácázárdában. Lehet, hogy tanulmányai megkezdéséhez Csomától is elvárták a böjtöt? Ugyancsak érdekes egy *Bardo upadésa* szöveg, a *drukpa kagyü* iskola terméke, amely más gyűjtemények anyagában nem található meg. A szöveg helyben készülhetett, talán a Phug-brag kolostorban. Szangye Puncog és Künga Csöleg mestere Karma Tenzin volt, a Phug-brag apátja. Künga fontos tanítványa lehetett, mert a mester életrajza többször is említi, sőt külön neki szóló tanítások is vannak a szövegben. (Szangye Puncogot csak egyszer említi, *Ru sho*’i ’*phags pa*, „a legkiválóbb Ru sho” jelzővel.)⁷

Debreczeni Ákos előadásával összekapcsolva a fentieket Orosz hangsúlyozta, hogy a helyi tibeti anyagok vizsgálata hozzásegíthet ahhoz, hogy ezeknek a szövegeknek a funkcióját megértsük. Ahogy az sem kizárt, hogy Csomáról és a vele kapcsolatba került tibetiekről még lehetnek írásos anyagok helyben.

A megemlékező konferencia főszervezője és levezető elnöke Szegedi Mónika volt. Érdeklődésével megtisztelte az eseményt a Centrum Televízió is Martin-Kovács Miklós főszerkesztő és Végvári Tibor operatőr személyében.⁸

Szegedi Mónika

⁷ Künga Csöleg Csoma kérésére összeállította a buddhizmus történetének és lényegének kompendiumát. Ez a mű megtalálható a három zanszkári apát közös gyűjteményében is: Kun dga’ chos legs, Csoma de Koros, Alexander, Rgya gar Rum yul nas byon pa’i Sken rdar b+high gi dris lan du Kun dga’ chos legs kyi gsung. In: *’Brug Zangs dkar gyi bla ma Bzhad pa rdo rje dang Karma bstan ’dzin Kun dga’ chos legs gsum gyi gsung phyogs bsgrigs*. Ed. by Tobdan Tsering. TBRC W23952. 311–452. Kawring, 1978. – Künga Csöleg a Dzongkul kolostor apátja volt, nagyapja, Dubcsen Ngawang Cering (Grub chen Ngag dbang thse ring) és apja, Sepa Dordzse (Bzhad pa rdo rje) után. Ez a hagyományvonal a skolasztikus tudás mellett komoly meditációs és jóga tapasztalatokat halmozott fel, így Csoma, aki az aszkézis és a gondolkodás fegyvelmezése iránt ifjúkorától elkötelezett volt, valószínűleg mély benyomásokat szerezhetett a nyugati-tibeti buddhista praxisról. További érdekességek a zanszkári mesterekről: Ngawang Tsering Shaksपो, Lamas of Zangskar and the Origin of Tibetan Studies in the West. In: *Himalayan Buddhist Villages. Environment, Resources, Society and Religious Life in Zangskar, Ladakh*. Ed. by J. H. Crook–H. A. Osmaston. Delhi, 1994, 553–558.

⁸ Ennek egyik következményeképpen interjú készült Debreczeni Ákossal: <https://www.youtube.com/watch?v=KCaUkgJd00o>.